
Značenje i primjena mehaničkog i organskog načela

MIJO BILIČIĆ*

Sažetak

U radu autor podrobnije izlaže razvitak filozofskih osnova mehaničkog i organskog načela od Spencera do Whiteheada, a zatim Durkheimovu prvu primjenu tih načela (mehanička i organska solidarnost) te njihovu sociološku razradu kao oblika društvenosti (L. V. Wiese, Gurvitch). Na kraju, autor podrobnije izlaže primjenu mehaničkog i organskog kao strukture organizacije u znanosti o upravljanju (Burns, Stalker i kasniji teoretičari). Mehaničko i organsko načelo iskazuju strukturu bića, društva i organizacija sa stajališta mogućnosti pojedinaca i njihove prisilne te dobrovoljne povezanosti. Mehaničko i organsko su također polovi između kojih varira struktura organizacije ovisno o strategiji, veličini, tehnologiji i okruženju.

1. Uvod

Mehaničko i organsko načelo javilo se u filozofiji, prvu poznatu primjenu dobilo u sociologiji i završilo kao bitna teorijska odrednica u znanosti o upravljanju. U literaturi nismo naišli na radove koji ta načela propituju interdisciplinarno. Budući da ta načela imaju važnu teorijsku ulogu u više znanosti, smatrali smo da će njihova analiza dati vrijedne spoznajne rezultate. Stoga obavljam takvu analizu s ciljem da utvrdimo činjenično utemeljeno i što točnije teorijsko značenje mehaničkog i organskog načela.

Razvoj mehanike u 17. stoljeću utjecao je na filozofiju i elementi mehaničkog objašnjavanja svijeta našli su se u djelima većine mislilaca toga vremena. Kako se mehaničko načelo javlja u pojedinim filozofija sve do 19. stoljeća i kako se prožima s organskim načelom te prelazi u njega, najbolje elaborira W. Windlband u svojoj "Povijesti filozofije" I. i II. No zbog ograničenog opsega članka mi to ne možemo razlagati. Premoštenje razlike između čisto filozofijskog i znanstveno primijenjenog diskursa, kao i iznošenje relevantnih sadržaja višestoljetne filozofske problematike traži puno prostora. Stoga ćemo početi s misliocem koji je bliži primjeni mehaničkog i organskog načela.

* *Mijo Biličić*, izvanredni profesor Pomorskog fakulteta u Rijeci.

2. Od zakona evolucije do organske teorije

U misli H. Spencera postoji supstancija kao nepoznatljiva osnovna sila koja se vječito manifestira preko pojava što ih može dohvatiti i tumačiti ljudska spoznaja. Najopćenitiji zakon tih manifestacija je razvitak kroz varijacije. Dvije su osnovne tendencije svih prirodnih tvorbi: da iz homogenoga prelaze u heterogeno i da se diferenciraju i integriraju.

Spletom djelovanja uzroka i njihovih brojnih učinaka ono jednostavno se razilazi i raščlanjuje u raznovrsnost, a raščlanjeni dijelovi se individualiziraju i određuju u punoći odnosa u koje stupaju. Odvojene pojedinačne pojave opet se sastavljaju u čvrste i funkcionalne sustave, a ti novi entiteti, što su nastali integracijom, finiji i bogatiji su od prvobitnih pojava. Činjeničnu potvrdu svom zakonu Spencer nalazi u astrofizici, biologiji i sociologiji. Život je za Spencera napredujuće prilagođavanje unutarnjih odnosa na vanjske. Društveni život je samo prilagođavanje čovjeka svojoj prirodnoj i ljudskoj okolini. Usavršavanje je izumiranje neprikladnih i preživljavanje prikladnih funkcija. Ljudska jedinka ima prirodnih istina koje nisu zasnovane njezinim iskustvom, već su po rodu stečene navike koje su se održale kao svrhovite (Windelband, 1957., 244).

Spencerova organska misao nastavlja se u pragmatizmu i filozofiji znanosti Whiteheada, a otud je preuzimaju istraživači upravljanja.

Teorijski najznačajniji predstavnik pragmatizma je J. Dewey. On svoju filozofiju vidi kao nadilaženje klasičnog empirizma. Tako on kaže da stari empirizam Lockeja i Humea tumači izvorno iskustvo atomistički, tj. tako da za osnovu iskustva uzima izolirane osjetilne utiske. Novi empirizam za osnovu iskustva uzima aktivnosti i ponašanja organizma. Osjetilna impresija je samo karika u lancu jedinstvene bio-socijalne aktivnosti. Stari empirizam tumači znanstveno uopćavanje kao apstrakciju zajedničkih elemenata u kvalitetama iskustvenih događaja i predmeta. Novi empirizam uzima za osnovu generalizacije funkcionalni status kvalitete i predmeta u operativnom procesu zaključivanja (Životić, 1966., 114-145).

Iskustvo je za Deweya ukupnost interakcija prirodnih događaja, kontinuirani proces sa strukturom i fazama, te proces interakcije organizma i sredine, odnosno njihova uzajamna razmjena. Ponašanje je direktna ili indirektna interakcija organizma i bio-socijalne sredine. Organsko ponašanje dobiva intelektualne kvalitete kad ljudski organizam (kao dio prirodnog sustava događaja i interakcije među pojavama) počne te događaje koristiti kao sredstvo da bi izazvao posljedice koje će služiti zadovoljenju njegovih potreba. Značenje događaja je primarno osobina ljudskog ponašanja, a tek sekundarno i fizička osobina samih događaja. Značenja su pravila upotrebe. Tumačenje stvari od strane ljudskih organizama uvijek je unošenje praktičkih posljedica, tj. posljedica korisnih za ponašanje ljudskog organizma. Svaka stvar, predmet i događaj mogu biti shvaćeni samo u participaciji u širem sustavu transakcija, u sustavu uzajamnog utjecaja ljudskog or-

ganizma i sredine. Tek kao rezultat toga utjecaja pojave postaju sustavi značenja, a stvari postaju objekti s razvijenim značenjem (Životić, 1966., 93, 104, 119).

A. N. Whitehead u više djela izlaže svoju organsku koncepciju svijeta. Osnovne postavke te koncepcije iznijet ćemo prema njegovu djelu "Znanost i suvremeni svijet". Svoju koncepciju on naziva "teorija organskog mehanizma" (Whitehead, 1976., 134 i 172), "organska teorija" (173), "teorija odnosa među događajima" (193), "organsko polazište" (229) i sl. S pozicija te koncepcije on u više inačica kritizira statičku, supstancijalističku, materijalističku i mehaničku filozofiju. Do organskog shvaćanja svijeta može se doći polazeći od osnovnih pojmova moderne fizike, kao i od psihologije i fiziologije, tvrdi Whitehead (230).

Matematička fizika pretpostavlja elektromagnetsko djelatno polje što prožima vrijeme i prostor. Ono što uvjetuje to polje jesu uvjeti kojih se drži opća djelatnost tijeka svijeta kakva se upojedinačuje u događajima. Razlikuje se prazan i ispunjen događaj. Događaj u praznom prostoru jest neko stanište energije, spona u obrascu ponašanja i skladište mogućnosti. Praznom događaju manjka pojedinačnost unutarnjeg sadržaja. U njemu nema razlučenog djelića energije, ni kao statički smještenog, ni kao elementa u tijeku. Ima samo kvantitativno određene djelatnosti bez upojedinačavanja. Tek kada se u praznom događaju povratno prenose valni oblici, stvara se određeni obrazac i nastaje slabi trag trajne pojedinačnosti. Određenom pojedinačnošću odlikuje se elektron. Njega se može pratiti tijekom njegove životne historije kroz niz raznih događaja. To su već ispunjeni događaji. Skupina elektrona, zajedno s analognim atomskim nabojima pozitivnog elektriciteta, sastavlja tijelo koje obično opažamo. Najjednostavnije tijelo je molekula, a skupine molekula su grumeni materija poput kamena ili stolca. Ako se nastavi u ovom smjeru, dolazi se na materijalističko stajalište jednostavne lokacije kao osnovne za prostor i vrijeme. Do organskog stajališta dolazi se drugim putem. Pažnja se usmjerava na funkciju električnog naboja i njegovu ulogu da obilježava nastajanje obrasca koji se prenosi kroz prostor i vrijeme. Električni naboj je ključ nekoga posebnog obrasca. U svakom događaju može se ustanoviti polje sile iz obuhvata elektrona i protona, kao i iz tokova i razdioba energije. Vibracijama električnih naboja nastaju električni valovi. U svemu tome nastaju obrasci koji se prenose. Prenošeni obrazac je prostorno vremenski tijek vidova izvedenih iz životne historije atomskog naboja. Upojedinačavanje naboja nastaje "produženom istovjetnošću njegova načina funkcioniranja kao ključa za određivanje difuzije obrasca" i "jedinštvom i kontinuitetom njegove životne historije" (Whitehead, 1976., 223).

U organskom polazištu važno je razlikovati tjelesni obrazac koji traje, tjelesni događaj koji je prožet trajnim obrascem i dijelove tjelesnog događaja. Dijelovi tjelesnog događaja imaju vlastite trajne obrasce koji su i elementi određenog tjelesnog obrasca. Dijelovi tijela su odjeljci sredine ukupnog tjelesnog događaja. Ti dijelovi su povezani tako da njihovi uza-

jamni vidovi djelotvorno sudjeluju u preinačavanju svih obrazaca. Tijelo je odjeljak sredine za dio, a dio je odjeljak sredine za tijelo i svaki od njih je vrlo osjetljiv na preinačavanje drugoga. Ova osjetljivost je takva da se dio podešava očuvanju postojanosti obrasca tijela. Veza dijela sa sredinom odlikuje se uzajamnošću karakterističnom za organizam u kojem dio stoji za cjelinu. Ova veza postoji u čitavoj prirodi, a ne samo kod viših organizama, tvrdi Whitehead (225-226).

Na svakoj molekuli u tijelu odražava se obrazac potpunog organizma. Na svaku molekulu djeluje vid obrasca koji se u njoj odražava i molekula bi bila drukčija da je smještena negdje drugdje. Molekule se mijenjaju pod djelovanjem ukupnog obrasca. Vjerojatne su pravilnosti preinačavanja osnovnih organizama kad su oni dio viših organizama čvrstog obrasca. Preinačavanje ukupnog obrasca ide kroz preinačavanja dijelova tako da vidovi tih dijelova utječu na stanice i molekule.

Po materijalističkom polazištu postoje nezavisne supstancije materije i uma. Te supstancije određene su njima svojstvenim trpljenjima utjecaja, i to utjecaja vanjskih veza kretanja s mjesta na mjesto i utjecaja promatranih objekata. Po organskom polazištu svijet je mnoštvo procesa kojima se ostvaruju događaji raspoređeni u zajednice čvrstih uzajamnih veza. "Događaj je jedinica stvari koje jesu. Trajni obrazac koji se pomalja jest stabilizacija dostignuća koje se pomalja, kako bi postalo činjenica što svoj identitet zadržava tijekom čitava procesa" (Whitehead, 1976., 229). Trajnost je svojstvo trajanja u sebi, svojstvo nalaženja obrasca reproduciranog u vremenskim dijelovima ukupnog događaja. Uz obrazac uvijek ide neka unutarnja vrijednost koja je istovjetna za cjelinu i za slijed dijelova.

Organska teorija razlikuje događaj kao jedinicu iskustva, trajni organizam kao stabilizaciju u vrijednosti, spoznajni organizam kao izražajno upojedinačavanje iz cjeline, te mnogostruke veze kojima se osjetilni podaci vezuju na razne načine za razne događaje.

Spoznaja je pojavljivanje općeg supstrata djelatnosti tako da uravnotežuje mogućnost, aktualnost i svrhu. Sve što se stapa u aktualnost usaduje svoje vidove u svaki pojedinačni događaj. Određeni događaj razmotren s vlastita stajališta je jedinično psihološko polje. Jedinstvo toga polja je jedinstvo događaja. Za događaj su glavni vidovi oblika i osjetilnih objekata te neposredno uočeni vidovi mentaliteta viših organizama. Čovjek sebe spoznaje kao funkciju sjedinjavanja mnoštva stvari koje su nešto drugo od njega. Spoznajom se događaj otkriva kao djelatnost koja ustrojava stvarno zajedništvo tuđih stvari. Ali psihološko polje ne ovisi o spoznaji samoga sebe i ono oblikuje događaje neovisno o samospoznaji. Određeni obrazac tka samoga sebe pomoću izvornih podataka koji su sastavljeni od vidova oblika te od osjetilnih i vječnih objekata, identitet kojih ne ovisi o tijeku stvari. Gdje god se uključe u opći tijek, ovi objekti tumače događaje. Oni su u opažaču i za njega nose nešto od ukupnog tijeka koji je izvan njega. Ova dvostruka uloga vječnih objekata izvor je subjekt — objekt odnosa. Vječni objekti su preinačenja subjekta, ali tako da daju izraz vidovima

drugih subjekata u univerzalnoj zajednici i tako da se ni jedan subjekt pojedinačno ne može obilježavati neovisnom stvarnošću, jer obuhvaća samo ograničene vidove drugih subjekata.

Whiteheadovi vječni objekti su specifične ideje. Nortrop kaže da su njegovi vječni objekti pojmovi do kojih se dolazi neposrednom spoznajom (tzv. pojmovi intuicije). Budući da je neposredno spoznati sadržaj prolazan, Whitehead vječnim objektima pridaje neka trajna i besmrtna značenja, tako da su oni i posredni pojmovi (tzv. pojmovi postulacije). Ovo unošenje u predodžbe prolaznog i vječnog je logično, jer Whitehead odbacuje bifurkaciju stvarnosti na osjetilno i misleno (Northrop, 1968., 94-97). D. Grlić, pak, ističe da su Whiteheadovi vječni objekti kao apsolutni predmeti samo uvjet i mogućnost neprekidnog događanja i prelaženja u aktualno postojanje (Grlić, 1982., 447).

Značajno je još Whiteheadovo isticanje ego-objekata. On tvrdi: “Osnovna situacija koja se otkriva u saznajnom iskustvu jest ego-objekt među objektima. (...) Ego-objekt kao svijest ovdje i sada, svjestan je svoje iskustvene suštine, kao sazdana njegovom unutarnjom povezanošću sa svijetom stvarnosti i svijetom ideja. Ali taj ego-objekt jest u okviru svijeta stvarnosti i pokazuje se kao organizam koji zahtijeva uključenost ideja u svrhu samog tog statusa među stvarnostima” (Whitehead, 1976., 228-229).

3. Mehanička i organska solidarnost i oblici društvenosti

Prvu poznatiju primjenu mehaničkog i organskog načela izvršio je E. Durkheim 1893. godine u svom djelu “O podjeli društvenog rada” kad je razlikovao mehaničku i organsku solidarnost. Po njemu, društvena solidarnost pridonosi integraciji društva i činitelj je društvene kohezije. Solidarnost je moralna pojava i samim tim unutarnja činjenica koju možemo dohvatiti samo tako da umjesto nje postavimo “neku spoljašnju činjenicu koja je simbolizira” (Durkheim, 1972., 105). Vidljivi simbol solidarnosti je pravo. Oblika solidarnosti ima koliko ima vrsta pravnih pravila. Dvije osnovne vrste su pravila praćena kaznenom sankcijom i pravila praćena restitutivnom sankcijom. Prvima odgovara mehanička, a drugima organska solidarnost.

Mehanička solidarnost proističe iz sličnosti. Ona je kohezija koja ima uzrok u suglasnosti svih pojedinačnih svijesti sa zajedničkim psihičkim tipom društva. Članovi grupe privučeni su jedni drugima uzajamnom sličnošću i privrženi su uvjetima opstanka toga kolektivnog tipa. “Ne samo da se sugrađani vole i da jedni druge uzajamno traže radije nego strance, nego oni vole svoju otadžbinu. Oni je vole kao što vole sami sebe, stalo im je da ona traje i napreduje, jer, bez nje, funkcioniranje čitavog jednog dijela njihovog psihičkog života bilo bi onemogućeno”. U pojedincu postoji osobna i zajednička svijest. Postupanje prema prvoj ide za osobnim interesom, a prema drugoj za ostvarenjem kolektivnih ciljeva. Osobna svi-

jest predstavlja nas same u onome što imamo posebno, a zajednička svijest je “društvo koje živi i djeluje u nama”. “Solidarnost koja proističe iz sličnosti dostiže svoj vrhunac kad kolektivna svijest točno pokriva cijelu našu svijest i u svakoj točki se poklapa s njom; ali u tom trenutku naša individualnost ne postoji. Ona se može javiti samo ako zajednica zauzme manje mjesta u nama” (Durkheim, 1972., 139, 159, 160).

Solidarnost iz sličnosti vezuje pojedinca izravno za društvo. Ovom solidarnošću privrženost pojedinca grupi je snažna, jer su pokretači ponašanja kod svih isti i kretanje pojedinaca i cjeline društva ima identičan sklad i smisao. Mehaničkom solidarnošću pojedinci su sjedinjeni analogno koheziji koja sjedinjuje čestice anorganskih tijela. Veza koja spaja pojedinca za društvo slična je vezi stvari i osobe. Stvar je potpuno predana volji vlasnika. Pojedinac je potpuni privjesak kolektiva, ne pripada sebi već je doslovno stvar kojom raspolaže društvo.

Organska solidarnost je solidarnost po razlici, izražava se u restitutivnom pravu, a podloga joj je razvijena podjela rada. Kad se rad počinje specijalizirati po skupinama tako da određena skupina obavlja samo neke posebne djelatnosti, stvara se kohezija različitih koji se dopunjuju. Što se radovi i njihovi nositelji više razlikuju, to su oni potrebniji jedni drugima i društvu. “Zaista”, kaže Durkheim, “s jedne strane svak zavisi utoliko jače od društva ukoliko je rad u većoj mjeri podijeljen, a, s druge strane, svaka djelatnost je utoliko više lična ukoliko je više specijalizirana.”

Kod organske solidarnosti kolektivna svijest ostavlja nepokriven dio individualne svijesti koji odgovara posebnim funkcijama i djelatnostima pojedinaca. Taj nepokriveni dio individualne svijesti ne može se kolektivno uniformirati i regulirati, jer bi to onemogućilo obavljanje posebne djelatnosti. Što je veći dio te nepokrivene svijesti, to je veća kohezija koja proizlazi iz nužnosti suradnje, iz spontanog i situacijskog uviđanja obveza. Naime, svaka od posebnih funkcija koju obavljaju pojedinci u trajnoj je ovisnosti o ostalim funkcijama koje obavljaju drugi pojedinci i sve te funkcije zajedno čine cjeloviti organski sustav. Iz prirode posebnog zadatka proističu stalne dužnosti kojih se pojedinac ne može osloboditi. S druge strane, društvo ne može na članove gledati kao na stvari na kojima ima prava, već kao na suradnike bez kojih ne može normalno funkcionirati i prema kojima ima dužnosti. Tako se uspostavlja višestruka povezanost. Pojedinci uviđaju svoju ovisnost i dužnosti, ali i društvo uviđa važnost pojedinaca i dužnosti prema njima. Rezultat toga je da na podjeli rada izrasla društvena solidarnost jača uporedo s jačanjem individualne ličnosti. Ma koliko propisima bile utvrđene dužnosti kod jedne funkcije ili djelatnosti, uvijek ostaje široko polje poduzetnosti pojedinca. Pojedinac može birati mnoge obveze, iako mu se uz te izabrane obično nametnu i one koje nije htio. Kod organske solidarnosti “individualnost cjeline raste u isti mah kad i individualnost dijelova; društvo postaje sposobnije da se kreće s cjelinom, istovremeno dok svaki od njegovih sastavnih dijelova ima svoje vlastito kretanje” (Durkheim, 1972., 238-240, 161).

Kasnija sociološka teorija smjestila je mehaničku i organsku solidarnost u oblike društvenosti. Uvažavajući Durkheima, L. von Wiese izvodi svoje osnovne oblike društvenosti više iz mehaničkog načela, a G. Gurvitch više iz organskog.

Za von Wiese društvena stvarnost je proces sastavljen od međuljudskih odnosa združivanja i udaljavanja. Odnosi združivanja sadrže približavanje, prilagođavanje, izjednačavanje i ujedinjavanje. Odnosi udaljavanja sastoje se od javljanja odstojanja, oprečnosti, raskida i sukoba. Mnogi su odnosi mješoviti, što znači da sadrže zblizavanje u jednom smjeru i udaljavanje u drugom. Mješoviti odnosi su samo dio ukupnih odnosa. Potreban uvjet društvenih odnosa jesu društveni kontakti koji mogu i ne moraju prijeći u odnose, a mogu biti polazište, kako za odnose združivanja tako i za odnose udaljavanja.

Vrste društvenosti su samo opisi raznih stupnjeva približavanja i udaljavanja. Kompleksne kombinacije odnosa tvore društvene skupine objedinjene subjektivnim predodžbama članova. Jedinstvo skupina je zapravo mišljeljena pojedinaca, način tumačenja kombinacija odnosa od strane sudionika. Društvene skupine su mišljelvine koje postaju stvarne razmjerno svojoj djelotvornosti. Složene jedinice društvenih odnosa ili društvene skupine, ili socijalna tijela, kako kaže von Wiese, razlikuju se prema intenzitetu uobrazilje njihovih članova na mase, grupe i apstraktne kolektive.

Za Wiese, "masa je jedinstvo volje", "rezultat koji se hoće i koji se osjeća" (Lukić, 1987., 331-332). Masa je najslabije intenzivna predodžba o jedinstvu koju mogu izazvati različite društvene situacije u kojima sudionike prožme isti interes, zajednički strah, radoznalost ili nezadovoljstvo. Mase su sposobne za stvaranje organizacije i za slijedenje vođe. Hoće li neka skupina ostati masa ili će prijeći u nešto drugo, ovisi o karakteru predočenog jedinstva što ga stvaraju članovi.

Grupe su dugotrajnija jedinstva čije članstvo dijeli funkcije, stupa u odnose s drugim skupinama i stvara jasne predodžbe o sebi, stvara tradicije i uzore. Wiese precizira da valja razlikovati različite predodžbe pojedinih članova, zajedničke predodžbe najvažnijeg dijela grupe i glavne ideje koje čine grupni duh, specifičan za svaku grupu. Apstraktne kolektive stvaraju razne jednostavnije društvene tvorevine koje su opet nastale iz osnovnih društvenih procesa. Ti kolektivi su cjelina svih ostalih ljudi koja je postajala prije pojedinca, postoji istodobno s njim i postojat će poslije njega. Ti kolektivi stvaraju ideologiju koja opravdava njihovu misiju, oni stvaraju kod pojedinca strahopoštovanje, a njihovo jedinstvo doživljava se kao vječno. Apstraktni kolektivi su jednostavniji od pojedinaca koji ih čine, nemaju toliko mnogo želja i nagona, imaju samo nekoliko ciljeva, jači su od pojedinaca i pomoću tih kolektiva mogu se rješavati teškoće koje izolirani pojedinci ne mogu savladati. Apstraktni kolektivi su sposobni djelotvorno utjecati na članove, modelirati ih i usmjeravati.

Procesi među društvenim tvorevinama mogu se svesti na diferencijaciju i integraciju. Wiese smatra da bi Spencerov zakon trebao glasiti: “Iz neodređene, nepovezane istovjetnosti nastaje određenija, povezanija različitost” (Lukić, 1957., 324). To znači da se s rastom tvorevina u njima javlja raslojenost i različitost koje nisu slučajne, već su podvrgnute poretku. Taj poredak se sastoji od nadređivanja i podređivanja, izdvajanja dijelova iz cjeline i novih oblika sjedinjavanja, te uzdizanja i potiskivanja članova tvorevine. Poredak ima razne stupnjeve krutosti i shematiziranosti pravilima i ciljevima.

Čitajući von Wiese nameće se zaključak da su njegovo osnovno polazište pojedinci kao zatvorene molekule. Iz toga logično slijedi da društvena stvarnost može biti samo međuljudski odnos između zasebnih pojedinaca. Ti Wieseovi, u osnovi već formirani, članovi društva mehanički se čas približavaju jedni drugima, a čas udaljavaju jedni od drugih. Možemo se složiti s Gurvitchom kad kaže: “Tako, usprkos svim von Wieseovim protestiranjima, pretpostavke njegove sociologije su pretpostavke individualizma pa čak i mehanizma, pošto se Wechselwirkung zbiva u fizičkom prostoru, a ne u onome što von Wiese naziva društveni prostor” (Gurvitch, 1965., 253).

Nakon kritičkog preispitivanja Durkheimovog shvaćanja solidarnosti Gurvitch zaključuje da u stvarnosti nema čiste mehaničke solidarnosti i da je društvena solidarnost uvijek organska, jer uključuje, kako sličnosti tako i razlike. Za njega problem klasifikacije društvenosti počinje analizom raznih vrsta organske solidarnosti. Mehanička i organska solidarnost su manifestacije ili oblici društvenosti. Oblici društvenosti su pak temeljni i dinamični društveni okviri “unutar kojih se odvijaju značajni događaji društvenog života u svim njegovim dubinskim nivoima. Međutim, kako se radi o elementima koji pretežno ističu spontane slojeve društvene stvarnosti i koji ne dopuštaju u njima samima izrazitu kristalizaciju i izrazitu usporenost, ove se manifestacije društvenosti ne mogu smatrati strukturabilnima” (Gurvitch, 1965., 136-137). Manifestacije i oblike društvenosti (kad su klasificirani: tipovi društvenosti) valja razlikovati od grupa i globalnih društava, s jedne strane, i od oblika psihičkog života, s druge. Mogu se s njima pomiješati zato što su svi oni totalni socijalni fenomeni. To znači da se oblici društvenosti izražavaju u mentalitetu, vrijednostima, simbolima, stavovima, ulogama, praksi, ukusima, obredima i procedurama, te u uzorima i znamenjima.

Po Gurvitchu postoje dva osnovna oblika društvenosti: “mi” ili odnosi djelomičnog stapanja svijesti pojedinaca i “odnosi s drugim” ili djelomično suprotstavljanje pojedinaca. “Mi” su cjeline koje su imanentne dijelovima i čiji dijelovi su imanentni cjelini. Zasnivaju se na kolektivnim intuicijama koje postoje prije svakog jezika i komunikacijskog procesa. Jezik se formira na već prethodno stvorenoj jedinstvenosti. Prema intenzitetu djelomičnog stapanja svijesti razlikuju se mase, zajednice i skupovi istomišljenika. Mase su “mi” najslabiji po spojenosti i najjači po pritisku. Zajednice su “mi” u

kojima je srednje jačine, kako spojenost i sudjelovanje članova tako i pritisak na njih i njihovo privlačenje. Skup istomišljenika su “mi” najvećeg intenziteta sudjelovanja, najveće snage privlačenja i dubine spojenosti, ali i najmanjeg pritiska koji osjećaju članovi.

Odnosi s drugim nazivaju se u američkoj sociologiji međuosobni odnosi (interpersonal relations), oni su relativno individualistički i u prvom planu ističu heterogenost pojedinaca. Odnosi s drugim pretpostavljaju neke “mi” koji im služe kao obzori ili okviri uspostavljanja. Gurvitch određuje odnose s drugim kao “društvenost na osnovu djelomičnog suprotstavljanja” da bi istaknuo, kako osim što su pojedinci u nekoj mjeri povezani, usklađeni, otvoreni jedni drugima, oni su bitno nesvodljivi jedni na druge, bitno heterogeni, što se iskazuje u sukobima, ogradama, ograničavanju interesa i prava, komunikaciji pomoću simbola, itd. Odnosi s drugima zasnivaju se u načelu na komunikaciji i simboličkom općenju, iako ne isključuju intuiciju. Razlikuju se tri vrste odnosa s drugima: odnosi zblizavanja, odnosi udaljavanja i mješoviti odnosi.

Gurvitch dalje razlikuje aktivnu i pasivnu, te organiziranu i spontanu društvenost. Društvenost je aktivna ako u njoj prevladava voljnost nad afektivnošću i ako afirmira zajedničko djelo. Aktivna društvenost stvara organizirane izraze. Organizirana društvenost ima ciljeve, a spontana društvenost ima svrhe i vrijednosti. Ciljevi su racionalniji i siromašniji sadržajem od svrha i vrijednosti. U spontanoj društvenosti su pritisci oblici međusobnog utjecaja pojedinaca, a u organiziranoj se javlja prisila. “Ona je povezana s relativnom transcendencijom organizacija nasprama spontanim spojenostima koje su podloga organizacije; ona ispunjava provaliju koja dijeli racionalne ciljeve organizacionih aparata od vrijednosti i svrha koje nadahnjuju Mi” (Gurvitch, 1965., 210). Društvenost se može organizirati na načelu prisile i suradnje. Na načelu prisile organizira se društvenost za koju nije predviđeno prožimanje sa spontanošću što joj je u podlozi. Na načelu suradnje organizira se društvenost u kojoj se pretpostavljaju mogućnosti prožimanja sa spontanim spojenostima što su joj u podlozi.

Dakle, Gurvitch oblike društvenosti u temelju dijeli na spontanu i organiziranu društvenost. Spontana društvenost može biti kao “mi” ili kao “odnos s drugim”. “Mi” se dijeli na mase, zajednice i skupove istomišljenika, a odnosi s drugim na približavanje, udaljavanje i istodobno približavanje u jednom i udaljavanje u drugom smislu. Organizirana društvenost dijeli se na aktivne i pasivne oblike mase, zajednice i skupa istomišljenika i ovi na kraju usmjereni u opće ili partikularno završavaju u organizacijama suradnje ili organizacijama prevlasti (Gurvitch, 1965., 151-152).

Osnovni oblici društvenosti podijeljeni na spontane i organizirane manifestacije protežu se kroz čitavo društvo. Oni postoje u grupama i globalnim društvima kao njihov spontani život i organizirani izrazi. Ako se spontani i organizirani aspekti oblika društvenosti, parcijalnih grupa i globalnih društava poistovjete, osiromašuje se društvena stvarnost i gubi osnova za

definiranje jednoga od najbitnijih socioloških pojmova, a to je pojam društvene strukture.

Svaka društvena struktura oslanja se na parcijalne ili globalne cjeline koje čine ljudi kao složena bića nepredvidljivih i predvidljivih ponašanja i djelovanja. Nepredvidljiva ponašanja određuje stjecaj prilika, razne promjenljive socijalne sile i individualna psiha. Predvidljiva su organizirana ponašanja. Gurvitch ih određuje kao “unaprijed ustrojena kolektivna ponašanja koja su uređena, hijerarhizirana, centralizirana prema izvjesnim uzorima, promišljenim i unaprijed utvrđenim u više ili manje krutim shemama” (Gurvitch, 1965., 314, 456). O društvenoj strukturi može se govoriti kad se zbiljski počnu odvajati i razlikovati spontani, rasplinuti i fluidni aspekti društvene stvarnosti od ustaljenih i organiziranih aspekata. Sama društvena struktura je u nekoj mjeri ustaljeni posredni čimbenik, koji je smješten između spontanog i organiziranog društvenog života i koji koristi njihove suprotnosti da bi nametnuo svoje svrhe. Istaknute točke društvene strukture višestruke su hijerarhije društvenih elemenata, napetosti i ravnoteže među njima, kolektivna svijest o hijerarhijama i ravnotežama, armatura koja cementira labilne ravnoteže (vrijednosti, uzori, civilizacije) te stalno kretanje strukturacije, destrukturacije i restrukturacije. Što je struktura u široj cjelini, to većom snagom nameće svoje vrijednosti. Ta snaga raste sve do suverenosti globalne strukture.

4. Mehaničko i organsko kao struktura organizacije

Uzoritku primjenu mehaničkog i organskog načela u znanosti o upravljanju proveli su T. Burns i G. M. Stalker 1961. godine u svojoj studiji “Inventivno upravljanje”. Oni u uvodu ističu da njihov pristup organizaciji i upravljanju polazi od pojedinca, od toga da je svaka pojedina osoba ne samo član radne organizacije (određene ciljevima poduzeća) već i član staleških grupa (određenih ciljevima stjecanja i održavanja moći) i jedinka s vlastitim rangom i ugledom (određena ciljevima statusnog sustava). Briga za političke i statusne interese iskazuje se najčešće nesvjesno prilikom raspravljanja o strukturi poduzeća i kao prilagođavanje (ponekad konfliktno) radne organizacije političkim i statusnim ciljevima članova (Burns, Stalker, 1961., 6). Autori pripisuju neuspjeh prijelaza s mehaničkog na organski sustav u nekim poduzećima u Škotskoj “snazi bivših političkih i statusnih struktura” i otporu pojedinaca porastu profesionalnih obveza na užtrb ostalog života (7).

U poglavlju o mehaničkom i organskom sustavu autori konstatiraju da ta dva oblika upravljanja realno postoje (nisu samo interpretacije) i da proizlaze iz “funkcionalne specifičnosti radne organizacije prema njezinom zadatku i uvjetima u kojima se s njime suočava” (Burns, Stalker, 1961., 119).

Mehanički oblik upravljanja svojstven je stabilnim uvjetima i ima sljedeće karakteristike:

- raščlanjivanje zadataka poduzeća i izdvajanje iz ciljeva pojedinih zadataka, njihove tehnike i ciljeva
- usklađivanje zasebnih izvedbi s cjelinom glavna je obveza nadređenih i hijerarhije
- precizno definiranje prava, obveza i tehničkih metoda za svaku ulogu te prenošenje njihovih odgovornosti u funkcionalne položaje
- hijerarhijsko strukturiranje kontrole, vlasti i komunikacija te lociranje znanja na vrhu hijerarhije
- nastojanje na okomitom uzajamnom djelovanju članova poduzeća i na obavljanju poslova te ponašanju prema uputama nadređenih
- članstvo u poduzeću je uvjetovano poslušnošću nadređenima i uvažavanjem užeg (lokalnog) znanja iskustva i vještine (Burns, Stalker, 1960., 120).

Bitna načela mehaničkog oblika upravljanja jesu definicija i ovisnost kao okviri djelatnosti svakoga. Definiranje je potrebno zato da bi se jasno odredile granice zadatka. Sve funkcije se moraju definirati, ni jedna ne smije ostati nepokrivena, svatko mora imati odgovornosti i ovlasti da može dobro obaviti svoj posao. U skladu s formalnim ulogama valja održavati komunikacije među pojedincima. Sve to je moguće ako postoje pravila i tradicija ponašanja, te čvrst i stabilan zadatak poduzeća. Samo stabilan zadatak omogućuje umjetno izdvajanje određenog kruga poslova iz stvarne situacije poduzeća, rad pojedinca samog za sebe, njegovo funkcionalno izdvajanje, njegovo ograničeno znanje za obavljanje i utvrđena odgovornost za izvršenje određenog posla.

Organski oblik svojstven je uvjetima koji se mijenjaju, a karakterizira ga sljedeće:

- specijalna znanja i iskustva pridonose kao nerazdobljena ostvarenju zajedničkog zadatka poduzeća
- individualni zadaci se određuju iz cjelokupne situacije poduzeća i kroz stalno međudjelovanje s ostalima
- odgovornost nije hijerarhijska i ograničena na sužena prava, obveze i metode, već postoji kao širi osjećaj obveze svakog spram poduzeća
- kazne se izvode iz zajedničkog interesa svih dijelova organizacije za opstankom i rastom, a ne iz ugovora između pojedinca i korporacije predstavljene nekim rukovoditeljem
- znanje o zadacima postavlja se na razna mjesta u strukturi poduzeća (ne samo na vrhu), ima manje okomitih, a više bočnih komunikacija, i sadržaji komunikacije su informacije i savjeti (ne samo naredbe)

- osjećanje obveze spram šireg tehnološkog razvoja, spram uklapanja podružnica u poduzeće i spram stručnosti izvan poduzeća u široj profesionalnoj zajednici (Burns, Stalker, 1960., 121).

Organski sustavi ostaju podijeljeni na slojeve (stratume). Položaj pojedinca određuje se po starosti i stručnosti, vodstvo preuzimaju najobavješteniji i najsposobniji, a postavljanje se obavlja općom suglasnošću. U organskom sustavu je osjećaj obveze prema poduzeću povećan i gubi se razlika između formalne i neformalne organizacije. Gubitak formalne strukture nadoknađuje se stvaranjem i održavanjem visoke suglasnosti o vrijednostima i ciljevima poduzeća kod svih zaposlenih. U organskom sustavu radna organizacija postaje zajednica povezanih djelatnika. Što je organizacija više organski strukturirana, to je veća spremnost djelatnika na suradnju radi ostvarenja općih ciljeva, to je manje sveznanje direktora i svi članovi organizacije utoliko više razmišljaju o pitanjima poduzeća. Što se manje definiraju statusi, uloge i modeli komunikacije, to je manje rutinskog postupanja i to je više određivanja radova prema stvarnim zadacima kako ih vide sami djelatnici. U organskom su načinu rada zahtjevi prema pojedincima mnogo veći nego u mehaničkom (Burns, Stalker, 1960., 122, 125, 132).

U organskom načinu rada narušen je i smanjen osjećaj sigurnosti djelatnika. To stvara teškoće pri prijelazu jednog načina u drugi. Kad se zbog promjene tržišta i tehnologije počine uvoditi organski način rada i upravljanja, kod djelatnika se javlja nostalgija “za jasnoćom i osmišljenom atmosferom mehaničke organizacije”. Organski oblik je pun opasnosti za status, moć i uspjeh ili za osnovna sredstva za život. Javlja se zaziranje od unapređenja, jer ono znači dolazak na poziciju veće izloženosti neizvjesnostima. Nesigurnost često uzrokuje neprijateljstvo među rukovoditeljima i agresivno ponašanje prema konkurentima, a iz toga nastale teškoće mogu pojačati težnje za vraćanje na poznata pravila i vrijednosti.

Po Burnsu i Stalkeru, mehanički i organski sustav organizacije i upravljanja jesu krajnji polovi kontinuuma, a stvarna poduzeća mogu imati elemente i jednoga i drugog, jednog više drugog manje ili obratno, što ovisi o uvjetima tržišta i tehnologije, o otvorenosti novomu i gipkosti djelatnika. Svaki od ovih sustava prikladan je određenom specifičnom sklopu uvjeta, a ni jedan od njih nije nadmoćan onom drugom. Ne postoji tip upravljanja koji je najbolji za sve uvjete.

Mehanički i organski tip upravljanja polaze od položaja i odnosa pojedinca u organizaciji, ali ne od potpuno cjelovitog već od pojedinca reduciranog na funkciju i proširenog težnjama za sigurnošću, statusom i moći kao konstituensima strukture organizacije. Drugim riječima, Burns i Stalker imaju na umu one osobine i odnose pojedinaca koji stvaraju trajniji obrazac užega organizacijskog okružja.

Većina autora s područja menadžmenta i organizacije stavljaju Burns-Stalkerovu tipologiju u poglavlja pod nazivima: odnos okolina-struktura

(Perko-Šeparović, 1975., 89), izbor strukture (Tavčar, 1995., 156), kontingencijsko oblikovanje (Kreitner, 1989., 313-314) i oblikovanje organizacije (Robbins, 1995., 209-210). Ostali u koje smo imali uvida stavljaju Burnsa i Stalkera na kraju poglavlja o organizacijskoj funkciji ili o organiziranju obično s podnaslovom "empirijska istraživanja organizacija" (Bennett, 1994., 103; Wehrich-Koontz, 1994., 336). Kreitner naziva modele Burnsa i Stalkera korisnom tipologijom kojom se mogu kategorizirati organizacije prema strukturalnom modelu. Mehaničke organizacije imaju krutu strukturu, a organske fleksibilnu, uz dodatak da je podjela relativna. Kreitner još ističe kako uspješne organizacije imaju tendenciju da u stabilnim uvjetima budu mehaničke, a u nestabilnim organske (Kreitner, 1989., 315).

5. Mjesto mehaničkog i organskog načela u teoriji upravljanja

Organizacije su skupine ljudi koji obavljaju proizvodnju dobara ili pružanja usluga, i to tako da se njihova ukupna svrha razlaže na niz zadataka koje obavljaju pojedinci. Pri tome se određena ponašanja i postupci tih pojedinaca ustaljuju i ponavljaju, a određena druga ponašanja i postupci se manje ili više stalno mijenjaju. Ustaljena ponašanja, postupci i osobine uspostavljaju se kao razne strukturne dimenzije i sile organizacije, koje mogu biti na razne načine kombinirane i preko raznih načela i pojmova spoznate.

Klasici teorije organizacije i upravljanja i klasični teoretičari uočavali su i izlagali strukturu organizacije preko principa: podjela rada, jedinstvo odluka, vlast-odgovornost, kontrola i podjela na odjele. Podjela rada znači razbijanje posla na etape i dijelove koje dovršava posebna osoba. Djelatnici su usredotočeni na obavljanje etapa ili dijelova aktivnosti i tako povećavaju učinkovitost, bolje koriste svoje vještine, ne troše vrijeme na prijelaze iz jedne na drugu etapu i učinkovitije se uvježbavaju. Princip jedinstva odluka može se sažeto formulirati: podređeni treba imati jednog i samo jednog nadređenog kome izravno odgovara.

Vlast znači pravo izdavanja naredbi i očekivanje da se one poštuju. To pravo proizlazi iz položaja. Klasičari razlikuju linijsku i stožernu vlast. Linijska vlast daje pravo upravljanja radom podređenih, seže od vrha do dna organizacije i odnosi se na aktivnosti kojima se ostvaruju osnovni organizacijski ciljevi. Stožerna ili službovna vlast pomaže linijskoj i smanjuje njezine informacijske terete. Pravo podrazumijeva obvezu, odnosno odgovornost. Odgovornost se može samo djelomično prenijeti nižem po rangu, tj. može se prenijeti samo operativna, ali ne i krajnja odgovornost.

Klasični teoretičari su zagovornici stroge kontrole podređenih i zato smatraju da rukovoditelj ne treba imati više od šest podređenih radnika. Prema njima, što se ide više uz hijerarhiju, to je zbog manje strukturira-

nosti problema potreban niži raspon kontrole, i obratno. Po klasičnim teoretičarima aktivnosti organizacije valja grupirati u odjele tako da se nositelji istih ili srodnih specijalnosti okupe pod vodstvom jednog rukovoditelja. Odjele se može formirati prema funkcijama, ali i prema proizvodu, kupcu, području i procesu ulaza-izlaza. Odjele valja stvarati tako da što djelotvornije ostvaruju ciljeve organizacije.

Iz tih principa i drugih spoznaja može se izvući definicija strukture. Takvu užu definiciju daje I. Perko-Šeparović: "Struktura je odnos koji se uspostavlja između pojedinih aktivnosti, odnosno funkcija u organizaciji kako bi se ostvarili ciljevi organizacije. Struktura se promatra kao nezavisna varijabla a efikasnost kao zavisna" (Perko-Šeparović, 1975., 73). Širu definiciju strukture organizacije daje Robbins: "Struktura organizacije sastoji se od tri komponente. Prva se odnosi na količinu okomite, vodoravne i prostorne diferencijacije. To se zove složenost. Sljedeća je komponenta stupanj do kojeg se koriste pravila i postupci. To se podrazumijeva pod izrazom formalizacija. Treća je komponenta centralizacija koja razmatra gdje leže ovlasti za donošenje odluka" (Robbins, 1995., 189). Dakle, iz principa klasičara izvode se pojmovi složenosti, formalizacije i centralizacije kao oni koji okupljaju bitne dimenzije i sile organizacije. Pod pojmom složenosti se misli na diferencijaciju aktivnosti i odjela, a pod ostala se dva pojma misli na načine integracije, a sve to radi djelotvornog ostvarenja osnovnog cilja. Formalizacija je ustaljivanje ponašanja i postupanja pomoću pravila i običaja, što se može gledati i kao metode i tehnike. Centralizacija je pitanje vlasti i moći, viših i nižih, onih koji imaju ovlasti da iniciraju, odlučuju i naređuju, i onih koji su ograničeni da slušaju i izvršavaju.

Podijelivši bitne značajke strukture na mehanički i organski tip, Burns i Stalker odredili su daljnji razvoj teorije i istraživanja organizacija. Po njima, mehaničku strukturu karakterizira: visoki stupanj horizontalne diferencijacije, kruta hijerarhija, fiksirane dužnosti, visoki stupanj formalizacije, propisana komunikacija i centralizacija ovlasti. Organsku strukturu karakterizira: niski stupanj horizontalne diferencijacije, višestrana suradnja, niski stupanj formalizacije, nepropisano komuniciranje i decentralizacija ovlasti. U stabilnim uvjetima uspjeh osigurava mehanička struktura, a u nestabilnim organska. Dakle, struktura je sredstvo za uspješno ostvarenje ciljeva koje postavi menadžment. Gledanje strukture kao ovisne o uvjetima, tj. kao sredstva znači njezino prevođenje u jedan od čimbenika koji sastavlja i određuje složenu zbilju organizacije. S vremenom se iskristaliziralo da je struktura zavisna varijabla u odnosu na strategiju, veličinu, tehnologiju, okruženje i kontrolu kao nezavisne varijable i da ti nezavisni čimbenici daju rezultate koji tendiraju prema jednom od dva tipa strukture.

A. Chandler dokazuje 1962. godine da pomicanje strategije od jednog na više proizvoda prati osložnjavanje strukture i razvoj od organske prema mehaničkoj. Veličina organizacije utječe na neke elemente strukture. Porast veličine prati porast okomite diferencijacije, smanjenje izravnog nadzora, povećanje formalizacije i sve veća decentralizacija.

Tehnologija je glavna odrednica strukture organizacije. J. Woodward je još 1965. ustanovila kako masovna proizvodnja traži mehaničku strukturu, a da jedinična i procesna proizvodnja traže organsku strukturu. Ch. Perow tvrdi 1967. godine da rutinska i inženjerska tehnologija odgovara mehaničkoj strukturi, a zanatska i nerutinska organskoj. J. Thompson dijeli tehnologije na vezane, posredničke i intenzivne. Vezanim i posredničkim odgovaraju mehaničke strukture, a intenzivnim najbolje odgovara organska struktura.

Okružje se može odrediti kao sastavljeno od čimbenika izvan organizacije koji djeluju na njezin učinak, a ona ih kontrolira malo ili nimalo. Okružje može biti statično i dinamično; statično stvara manju, a dinamično veću neizvjesnost. Neizvjesnost predstavlja prijetnju koja traži prilagodbu strukture. F. Emeri i E. Trist zaključili su u svom istraživanju da okružju koje je neprijeteće i nepravilno i okružju koje sadrži manje prijetnje i pravilnosti odgovaraju mehaničke strukture, a da poremećenom, reaktivnom i turbulentnom okružju odgovaraju organske strukture.

Na kraju valja dodati da se strategijom, veličinom, tehnologijom i okružjem može objasniti 50-60% varijabilnosti strukture. Ostalo se može objasniti čimbenikom moći i kontrole. To znači da unutarne jedinice organizacije nastoje unaprijediti svoje interese i da menadžeri biraju strukturne opcije koje će zadovoljiti organizaciju koliko je potrebno, i vlastite interese, koliko se može. Čimbenici okružja ograničavaju interese i prava donositelja odluka, ali oni uvijek nađu mogućnosti da izaberu strukturu koja će održati ili povećati njihovu kontrolu. Strukture organizacija se vrlo sporo mijenjaju, a tome pridonose još neke karakteristike razmatranih čimbenika. Tako strategija utječe na strukturu gornjih razina poduzeća, a na osnovne jedinice utječe vrlo malo. Tehnologija utječe na odjele bliže operativnoj jezgri. Što su jedinice dalje od te jezgre, to tehnologija manje određuje njihovu strukturu. Okružje utječe prilično na strukturu, ali organizacija može svojom veličinom, ugledom i kulturom amortizirati neke nepovoljne efekte neizvjesnosti okružja (Robbins, 1995., 224-225).

6. Zaključak

Mehaničko i organsko načelo izražavaju dva osnovna oblika strukture bića, društva i organizacije. Mehaničko ustrojstvo bića znači odvojenost dijelova i cjeline u raznim dimenzijama, a organsko ustrojstvo upućuje na spojenost i međudjelovanje. Određeno relacijom, pojedinačno se u stalnom međudjelovanju razdvaja, umnožava, individualizira i objedinjuje u sredini u kojoj se kreće, te stalno prilagođava i mijenja pod utjecajem vidova drugih bića i čimbenika što djeluju u sklopovima sredine. Svako biće ima ustrojstvo po sebi i okolnim bićima i silama, svako spoznaje i prilagođava svoja kretanja i djelovanja prema drugima iz sklopa.

Mehanička struktura društva znači odvojenost pojedinaca kao svjesnih jedinki i njihovo sjedinjavanje pomoću duhovnosti koja je poput kohezije anorganskih tijela. Jedinke su nesamostalne i sudjeluju u istim uzorima i odredbama. Organska struktura društva znači da se različite jedinke ujedinjuju nadopunjavanjem u zadovoljavanju potreba i stalnim naporima u očitovanju i stvaranju novih i novih konstelacija uzajamnosti i samostalnosti.

Od osnovnih oblika društvenosti preko grupa do globalnih društava provlači se dvojstvo nametnute i slobodne društvenosti. U osnovnim oblicima društvenosti potrebno jedinstvo postupno povećava svoju snagu, i to od mase preko zajednica do skupa istomišljenika s još priličnom raspršenosti odnosa. Jedinstvo u grupi ostvaruje se na suženom području i djeluje povećanom snagom na pojedinca. Ta snaga raste i sužava se sve dok ne postane suverena u globalnom društvu. To jedinstvo kristalizira se kao društvena struktura grupe i globalnog društva, kao posrednik između prepletenih oblika društvenosti u kojima ponašanja nisu usklađena i oblika društvenosti u kojima su ponašanja sređena zajedničkim svrhama. No razlika mehaničke i organske strukture nije toliko relevantna za spontane oblike društvenosti, već ona ima najveću spoznajnu vrijednost u organiziranoj društvenosti. To naznačuje Gurvitch, a ekspliciraju Burns i Stalker.

Osnovno je pitanje kako se postiže jedinstvo, uređenost i zajednička svrha. Uspostavlja li se jedinstvo svrha i vrijednosti kao od pojedinaca odvojena sila koju nose rukovoditelji, a ostvaruju djelatnici koliko moraju, ili se to jedinstvo uspostavlja tako da izrasta iz samostalne procjene situacije, motivacije pojedinaca zajedničkim vrijednostima i rezultatima te njihovim samostalnim nadopunjavanjem i usklađivanjem sa svima ostalim? Mehaničku strukturu određuju uvjeti i čimbenici koji sadrže ustaljenost i ponavljanje, a organsku koji sadrže promjene i nove načine rada. Za sada prevladavaju mehaničke strukture, jer fiksna integrativna i usmjeravajuća sila odvojene od djelatnika podupiru mnogi objektivni čimbenici i subjektivna potreba za sigurnošću.

Literatura

- Bennett, R., *Management*, Informator-Potecon, Zagreb, 1994.
- Burns, Tom — Stalker G. M., *The Management of Innovation*, Tavistock Publications, London, 1961.
- Durkheim, E., *O podjeli društvenog rada*, Prosveta, Beograd, 1972.
- Grlić, D., *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb, 1982.
- Gerovitch, G., *Savremeni poziv sociologije*, V. Masleša, Sarajevo, 1965.
- Kreitner, R., *Management*, Houghton Mifflin Company, Boston, Dallas, Geneva, 1989.
- Lukić, R., *Formalizam u sociologiji*, Naprijed, Zagreb, 1987.
- Nortrop, F.S.C., *Logika prirodnih i društvenih nauka*, Obod, Cetinje, 1968.
- Perko-Šeparović, I., *Teorije organizacije*, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
- Robbins, S., *Bitni elementi organizacijskog ponašanja*, III. izd., Mate, Zagreb, 1995.
- Tavčar, M., *Osnove menagementa*, VPPŠ, Portorož, 1995.
- Weirich, H. — Koontz, H., *Menedžment*, Mate, Zagreb, 1994.
- Windelband, W., *Povijest filozofije*, Kultura, Zagreb, knj. I. 1956., knj. II. 1957.
- Whitehead, A., *Nauka i moderni svet*, Nolit, Beograd, 1976.
- Životić, M., *Pragmatizam i savremena filozofija*, Nolit, Beograd, 1966.

Mijo Biličić

*MEANING AND APPLICATION OF THE MECHANICAL
AND THE ORGANIC PRINCIPLE*

Summary

The author describes the evolution of philosophical foundations of the mechanical and the organic principle, from Spencer to Whitehead as well as Durkheim's first application of these principles (mechanical and organic solidarity) and their sociological extensions as a form of sociability (L. v. Wiese, Gurvitch). And finally, the author gives a detailed review of the application of the mechanical and the organic as a structure of organisation in the science of management (Burns, Stalker, and later theoreticians). The mechanical and the organic principles identify the structure of being, society and organisations from the point of view of the capacities of individuals and their involuntary or voluntary ties. The mechanical and the organic are also the poles between which the structure of an organisation varies depending on strategy, size, technology and environment.